

MATURITNÁ OTÁZKA Č. 10

- peniaze, vznik peňazí, inflácia
- Platón, Aristoteles - ako je chápaná duša a cnosť
- kultúra a jej prvky

a) peniaze, vznik peňazí, inflácia

Peniaze sú výmenným prostriedkom a všeobecným ekvivalentom vyjadrujúcim hodnotu všetkých tovarov a služieb. V širšom slova zmysle je to všetko, čo slúži ako všeobecný výmenný prostriedok alebo platidlo, ktorým si môžeme zadovážiť tovary a služby. Na vznik peňazí musia byť predpoklady:

- deľba práce
  - 1. spoločenská deľba práce** = roľníctvo → pastierstvo (chov dobytky)
  - 2. spoločenská deľba práce** = pastierstvo → remeselníctvo
  - 3. spoločenská deľba práce** = remeselníctvo → obchod
- rozvoj tovarovej výroby na takej úrovni, že si vyžaduje obbeh peňazí
- rozvoj jednotlivých foriem výmeny:
  - naturálna výmena = tovarová = barterová** - jednoduchá forma výmeny
  - rozšírená forma výmeny** (plátno za med, plátno sa stáva všeobecným ekvivalentom)
  - peňažná forma výmeny** - všeobecným ekvivalentom sú vzácne kovy (striebro, zlato), je spojená so vznikom peňazí (*monometalizmus* a *bimetalizmus*)

Formy peňazí:

- drobné mince - na nákup malého množstva tovarov; v minulosti plnohodnotné (zlaté dukáty), na rube mali vyznačenú váhu, ale používaním sa zošúchali a strácali na hmotnosti a stávali sa neplnohodnotnými
- papierové peniaze (bankovky, štátovky) - na nákup väčšieho množstva tovarov; sú kryté zlatom; ak je zvýšené množstvo peňazí v obehu (nie sú kryté) → **inflácia** (zvýšenie cien, klesá hodnota peňazí)
- depozitné (bankové) peniaze („kvázi“ peniaze) - uložené v banke - terminované účty, cenné papiere, terminované vklady, zmenky

Peňažné agregáty M_1, M_2, M_3 sú usporiadané podľa miery likvidity peňazí = prevoditeľnosť, platbyschopnosť, solventnosť:

- peňažný agregát M_1 sú peňažné prostriedky v užšom slova zmysle – transakčné peniaze (mince, papierové peniaze), šekové účty, cestovné šeky. Tieto peniaze možno v každom okamihu použiť na platby
- peňažný agregát M_2 sú peňažné prostriedky, ktoré nemožno okamžite použiť na platby, ale za určitý čas je možné zameniť ich za platby – cenné papiere
- peňažný agregát M_3 sa vyznačuje najmenšou likviditou, predpokladá existenciu fungujúceho trhu cenných papierov, investičných fondov, rôzne špecializované formy sporenia, depozitné peniaze na účtoch

Funkcie peňazí:

- nositeľ hodnôt
- výmenný prostriedok – obeživo a platidlo
- zúčtovacia jednotka - peniazmi sa účtujú služby
- akumulačný prostriedok - štátny poklad (štát hromadí peniaze), domácnosti (šetrenie)
- platidlo a obeživo:
  - reálne prítomné sú aj peniaze aj tovar**
  - reálne prítomné len peniaze, tovar nie je**
  - reálne prítomný len tovar a peniaze nie** – šek, kreditná karta

Inflácia znamená zvýšené množstvo peňazí v obehu, ktoré nie sú kryté zlatom → nárast cien a klesanie hodnoty peňazí, má to za následok **devalváciu peňazí = pokles hodnoty peňažnej meny**

Inflácia môže byť:

- podľa intenzity:
  - mierna inflácia (1%-9%)** - jednociferné ročné tempo rastu cien
  - cválajúca inflácia (10%-100%)** - 2-3 ciferné ročné tempo rastu cien
  - hyperinflácia (nad 100%)** – teoreticky príde k rozpadu hospodárstva, peniaze strácajú svoju funkciu, peňažná výmena sa mení na tovarovú, prax však dokázala, že štát s hyperinfláciou fungoval (Poľsko, Brazília)
- podľa prejavu:
  - otvorená (viditeľná)**- viditeľný nárast cien, môžu sa na ňu pripraviť aj štát aj obyvatelia (anticipovaná-očakávaná)

- **skrytá** - neprejavuje sa veľkým nárastom cien, ale je pomalá a prejavuje sa rastom kúpyschopného dopytu, naruší sa rovnováha ponuky a dopytu, ekonomika nestačí kryť potreby obyvateľstva (neanticipovaná - neočakávaná)
- 3.) podľa vyvážení:
- **proporcionálna (vyvážená)** - rozdiely medzi cenami tovarov nie sú veľké a medzi cenami tovarov a mzdami
  - **neporcionálna (nevyvážená)** - veľké rozdiely medzi cenami tovarov, tovarmi a mzdami
- 4.) podľa očakávania:
- **anticipovaná** - očakávaná
  - **neanticipovaná** - neočakávaná
- 5.) dopytová inflácia - inflácia ťahaná dopytom → zvýšenie kúpyschopného dopytu
- 6.) nákladová inflácia – inflácia ťahaná nákladmi – podnikateľovi vzniknú zvýšené režijné náklady = náklady na výrobu

Príčina inflácie:

- rast nominálnych miezd je rýchlejší ako rast produkcie (HDP)
- štát zvyšuje výdavky na sociálnu sféru, do zdravotníctva, školstva, sociálnej podpory=> zvyšovanie dopytu
- štát zníži dane → rast miezd → rast dopytu
- Národná banka bude viesť expanzívnu politiku → zníži úrokovú mieru a zvýši ponuku peňazí → zvýši dopyt
- rast dopytu po investíciách → zvyšovanie zamestnanosti, výroby

Miera inflácie vyjadruje inflačné zaťaženie tovarov a služieb a vypočítava sa pomocou:

- 1.) indexu spotrebiteľských cien ISC – určitá miera nákladov človeka počas jedného roka – napr. 300 druhov vybraných tovarov a služieb za 1 rok
- 2.) implicitného cenového deflátoru ICD

Miera inflácie vyjadruje určitý stupeň inflačného zaťaženia, ktoré sa môže odstrániť:

- 1.) explicitne - cez index spotrebiteľských cien (životné náklady) – rýchlejší spôsob
- 2.) implicitne - cez implicitný cenový deflátor

Dôsledky inflácie:

- rast cien tovarov a služieb
- pokles reálnych miezd
- kúpyschopnosť obyvateľstva sa sústreďuje len na základné nevyhnutné potreby
- znevýhodnení sú veritelia, zvýhodnení sú dlžníci
- vo výhode sú aj obchodníci, majitelia tovarov a služieb, nevyhnutností
- znižuje sa hodnota peňazí
- nezamestnanosť

Deflácia znamená menej papierových peňazí v obehú ako zlata → rastie hodnota peňazí a klesajú ceny, má to za následok **revalváciu peňazí = vzrast hodnoty peňažnej meny**

Stagflácia je inflácia spojená s vysokou nezamestnanosťou

Kvantitatívna teória peňazí (monetaristická) – jej zakladateľom je **M. FREEDMAN**, štát by mal zasahovať do ekonomiky iba v oblasti monetárnej politiky (úverová a peňažná) – ak vzrastú ceny, vzrastie aj inflácia, to znamená, že to isté množstvo tovarov sa predáva za väčšie množstvo peňazí → nárast inflácie, ale neznamená to výrazný nárast produkcie (HDP)

b) Platón, Aristoteles – duša a cnosť

Platón (427 – 347 pnl) Pochádzal z aristokratickej rodiny, kde dostal dobré vychovanie (hudba, maliarstvo,..). Platón-prezývka, zo slova „platý“ - široký. Písal básne a bol žiakom Sokrata. Založil školu- Akadémia. Zanechal po sebe rozsiahle dielo 36 dialógov. Platón bol objektívny idealista, vychádza z Pytagorovho učenia, čísla nahrádza ideami.

Idea (=staré známe slovo) je opisovaná ako večné, nemenné a skutočné súcno, ktoré tvorí základ sveta. Idey charakterizuje rovnosť, identita. Majú iný charakter, než to čo vnímame zmyslami, vnímame ich duševným znakom, nemôžeme ich chytiť. Nikdy nepovedal ich počet, iba že je ich nekonečný počet. Idea má trojaký charakter:

- ontologický- je prototypom, pravzorom, modelom, je stály a nemenný pojem vecí
- teologický- je ideou účelného poriadku častí obsiahnutých vo veci ako celku
- logický- je všeobecným pojmom, pomocou ktorého poznávame veci a zavádzame poriadok do chaosu vonkajšieho sveta.

Skutočným bytím sú podľa Platóna iba idey.

Platón bol aj **dualistom**- existencia dvoch svetov:

- a) svet zmyslovo vnímateľný- skutočnejší, ide o pohľad subjektívny, plný napodobenín, kópií, odrazov sveta, je to svet v ktorom žijeme (príklad z tohto sveta- ruka)
- b) svet ideí- (svet tieňov)

Svet ideí je poznateľný len racionálne, cez čisté poznanie (Platón- **racionalista**); dualizmus sa vzťahuje i na človeka, človek pozostáva zo smrteľného tela a nesmrteľnej duše. Duša predtým ako sa spojila s konkrétnym telom, prebýva vo svete ideí a tam spoznala všetky pravzory, proces poznávania, vzdelávania človeka = postupné **rozpamätávanie sa duše** na svet ideí. Rozpamätávanie sa súvisí s rozumom a s Erosom. **Eros**- múdromilovný, túžiaci po idey krásy, spravodlivosti, dobra. Eros= pud hľadania, pomáhajúci rozumu dospieť cez myslenie k ideám, filozofia ako ju vníma Platón, je určitý druh erotu- duševnej lásky (odtiaľ pravdepodobne platonická láska- duševné zbožňovanie osoby). Stupne Erosa:

1. spoznávanie tela, radosť z krásneho tela
2. spoznávanie duše, cez vnímanie krásy tela prechod k vnímaniu krásy duše
3. objavenie krásy v samotnom spoznávaní, radosť z poznávania prinášajúca aj hlbšie sebaopoznanie, poznávanie sa stáva vyššou formou žiadostivosti, ďaleko vzdialená od zmyslovej žiadostivosti.

Aristoteles (384 - 322 pnl) Bol Platónovým žiakom. Dostal sa na macedónsky dvor ako vychovávateľ Alexandra Veľkého. Bol medzi nimi zvláštny vzťah, navzájom sa rešpektovali, ale Aristoteles nesúhlasil s jeho despotickejšími chůvkami a odchádza. Keď sa zdvihla protimacedónska vlna, Aristotela prenasledovali a obvinili ho z bezbožnosti. Utielol a povedal, že nedopustí, aby sa Atény dvakrát prehrešili voči filozofii. 20 rokov pôsobil v Akadémii a po Platónovej smrti si založil vlastnú akadémiu Lykeion (z toho aj lýceum). Jeho rozsiahle dielo delíme na :

1. **logické práce**
2. **prírodno – filozofické práce**
3. **metafyzické práce**
4. **etické a sociálne práce**
5. **a iné (rétorika, politika,...)**

Bol zavšititeľom filozofie a delil ju na teoretickú, praktickú a poetickú. Filozofiu delí i o 6 skupín:

1.) Človek a duša

3 formy duše:

1. **vegetatívna**- riadi vyživovacie funkcie organizmu (aj u rastlín, zvierat a ľudí)
2. **zmyslová**- vnímanie, pociťovanie (zvieratá a ľudia)
3. **rozumová**- pripisuje ju iba človeku a je zdrojom jeho duchovnej činnosti. Tvoria ju dva intelektu: činný (aktívny)- tvorí proces abstrakcie, uvádza rozum do pohybu a trpný (pasívny)- uchováva pojmy, ktoré nadobudol zmyslami

2.) Etika- praktická filozofia.

Aristoteles je považovaný za praotca humanizmu. Zaoberá sa tým, čo je pre človeka dobré, či je človek vo svojej podstate dobrý. „*Staň sa tým, čím si, staň sa človekom.*“

Konečný cieľ každého konania je dobro, vtedy je človek spokojný, šťastný. Dobro jednotlivca spája s dobrom spoločnosti. Nato, aby konal dobro, musí sa učiť cnostiam.

Cnosť je schopnosť rozoznať, čo je dobré a čo zlé. Každá výchova by mala viesť k cnostiam. Cnosti môžu byť: a) etické (štedrosť, striedmosť, pokojnosť...)

b) dianoetické- rozumové (rozumnosť, umenie,...)

Známe dielo: Etika Nikomachova.

Aristotelova zlatá stredná cesta: „*Príliš málo odvahy je zbabelosť a príliš veľa odvahy je bezočivosť. Byť málo štedrý je lakomosť, byť príliš štedrý je márnomyseľnosť.*“

e) kultúra a jej prvky

Kultúra (lat. *cultura* = pestovanie, *skultúrnenie*, *civilizácia*) = civilizácia je spredmetnená ľudská činnosť, súhrn všetkých hmotných a nehmotných výsledkov ľudskej činnosti – zvyky, tradície, obyčaje, pokrok, kultivácia, skultúrňovanie, spoločnosť, vývoj, vzory správania, humanizácia, ... Do kultúry patria ľudské činnosti, materiálne výsledky týchto činností, vierovyznania, hodnoty, vzory správania, normy a poznatky, ktoré pomáhajú ľuďom, aby prežili. Pestovanie mravov je základná odlišovacia vlastnosť ľudí od zvierat, je to, čo robí človeka človekom.

Členenie kultúry:

- 1.) **materiálna (hmotná)** - hmotné artefakty, budovy, ...
- 2.) **duchovná (nehmotná)** - zvyky, tradície, obyčaje, ideológie, ...
- 3.) **protokultúra** – kultúra zvierat daná v pudoch a inštinktoch na základe genetických kódov
- 4.) **dominatná = hlavná**

- 5.) subkultúra – kultúra etnických menšín a národnostných skupín, ktorá sa vyvíja paralelne a dominantnou, ale nie s ňou v rozpore
- 6.) kontrastná = kontrakultúra – stojí proti dominantnej – kultúra živlov mimo spoločnosti, sociálne deklasované prostredie
- 7.) umelecká – umelci, architekti, maliari, ...
- 8.) ľudová – ľudová tvorivosť
- 9.) krasová – vyjadruje všeobecný význam kultúry určitých období a stupeň pokroku

Prvky kultúry:

- 1.) hodnoty - všeobecne prijaté predstavy o tom, čo chcú ľudia dosiahnuť alebo predstavy o tom, čo je dobré, čo zlé, vhodné, nevhodné pre spoločnosť. Sú to určité ciele, ktoré si spoločnosť, človek stanovuje. Určitá viera človeka v správne konanie. Majú všeobecnú abstraktnú podobu a počas života sa menia (čestnosť, cudnosť, ...)
- 2.) normy - sú to vzory pravidiel správania sa ľudí v spoločnosti. Vychádzajú z hodnôt. Sú to také sociálne pravidlá, ktoré presne vymedzujú vhodnosť a nevhodnosť správania sa v situáciách. Majú konkrétnu podobu pravidiel, zákonov, vyhlášok. Môžu byť:
  - **kodifikované** - spísané, uzákonené
  - **nekodifikované** - mravy existujúce v spoločnosti (nevera)
  - **etické**
  - **náboženské**
  - **právne, ...**
- 3.) spoločenské organizácie a inštitúcie - predstavujú štandardizované (uznávané, zaužívané) spôsoby riešenia základných problémov členov sociokultúrneho systému. Sú zamerané na uspokojovanie určitých spoločenských potrieb určitej skupiny (rodinné, vzdelávacie, náboženské, sociálne, ekonomické, ...). Môžu to byť:
  - **sociálna inštitúcia** – je spôsob akým sa realizuje určitá činnosť alebo opis činnosti, ktorými sa musí každý, kto chce žiť v tejto inštitúcii, riadiť a poznať ich, ide o to, ako realizujeme činnosť
  - **sociálna organizácia** – je skupina ľudí, ktorá niečo spoločné vytvára a ktorých členovia sa aj určitým spôsobom správajú, ide tu o štýl riadenia a fungovania
- 4.) symboly- písmo, čísla, dopravné značky, gestá, mimika, prsteň - znaky nesúce určitý význam, ktorým rozumie určitá sociálna skupina
- 5.) Ideológia - systém názorov a poznatkov o prírode, spoločnosti a človeku. Vyjadruje úroveň rozvoja každej spoločnosti. Patria sem všetky poznatky a názory za celú existenciu ľudstva
Ideológia je súhrn názorov, ideí, ktorými určitá sociálna skupina alebo človek vyjadruje svoj vzťah k spoločnosti štátu
- 6.) poznatky a vedecko-technické poznatky

Kultúrne zmeny zahŕňajú procesy vzniku, premeny, vývinu a zániku kultúry (pokrok, stagnácia, retardácia a regresia). Môžu byť:

- 1.) revolučné – celá kultúra a všetky jej prvky sa náhle menia
- 2.) evolučné – postupné (móda)
- 3.) čiasťkové – zmena určitého prvku
- 4.) celkové – zmena celej kultúry
- 5.) endogénne – prvky sa menia v rámci 1 kultúry
- 6.) exogénne – spôsobené vonkajšími činiteľmi vplyvom iných kultúr

Kultúrny etnocentrizmus je posudzovanie inej kultúry z hľadiska vlastnej kultúry na základe noriem a hodnôt svojej kultúry – iné kultúry budú anomálie. Môže byť:

- 1.) umiernený – misionári, ...
- 2.) agresívny – 3. ríša, USA (holokaust, indiánske vyvražďovanie, ...)

Kultúrny relativizmus je posudzovanie inej kultúry z hľadiska ich hodnôt, ktoré rešpektujú, lebo každá kultúra je jedinečná a môžeme ju pochopiť len na základe ich vlastných hodnôt a noriem

Akulturácia je proces miešania kultúr, ide o exogénne kultúrne zmeny spôsobené prítomnosťou viacerých kultúr na 1 uzemí

Kultúrna difúzia je rozptyl, rozšírenie a prenikanie prvkov kultúry do inej kultúry (amerikanizácia, ...)